

УДК 725.1.012+7:378.6](477-25)]”1960/1980”

М. О. Повар*аспірант, магістр архітектури**Національної Академії Образотворчого Мистецтва та Архітектури***А. М. Давидов***кандидат архітектури, доцент,**завідувач кафедри архітектурного проектування**Національної Академії Образотворчого Мистецтва та Архітектури*

ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ ТА СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ ГРОМАДСЬКИХ БУДІВЕЛЬ В РОБОТАХ СТУДЕНТІВ НАОМА 1960-1980-Х РОКІВ

Анотація. В статті здійснено аналіз стильової характеристики громадських об'єктів в курсових та дипломних роботах студентів НАОМА 1960 - 1980-х років минулого століття. Значна увага приділяється історико-культурному та суспільно-інформаційному впливу на формування світогляду майбутніх фахівців архітектури. Надано спроби систематизації розвитку якісно-художнього рівня студентської творчості в межах хронології досліджуваного періоду.

Ключові слова. факультет архітектури, архітектурне проектування, архітектурна школа, синтез мистецтв, громадські будівлі, стильові особливості, новаторство, дизайн, природничий музей, інтерактивний центр, наука, освітньо-науковий центр, іновації.

Постановка проблеми. Архітектурне проектування як творчий процес перебуває у тісному зв'язку з різноманітними інформаційними факторами. Архітектура є однією з форм відображення дійсності. Проте, перш ніж дійсність знайде своє втілення у вигляді будинків та споруд, вона повинна пройти через свідомість архітектора, на яку впливає безліч інформаційних чинників. Архітектуру ще називають мистецтвом королів, оскільки втілення архітектурного задуму потребує величезних фінансових витрат. Тому архітектор далеко не вільний в своїй творчості. Перш за все, він виконує замовлення і обмежений певними умовами. Лише неординарна особистість та професійність архітектора можуть вплинути на рішення замовника і сприяти втіленню задуму майстра. Зазвичай, таке вдається не часто навіть під тиском справжньому таланту. Тому більшість реалізованих архітектурних проектів значно відрізняються від передпроектних розробок та ескізів. Через це величезний інтерес викликає аналіз нереалізованих архітектурних рішень студентів-

архітекторів різних років досліджуваного періоду як прояв творчої думки - між періодом тоталітарного класицизму, де архітектурна творчість була надто скутою до періоду творчого піднесення, спадщина якого визнана в контексті світової культури. Студентські роботи мають більш розкутий творчий задум, оскільки меншою мірою обмежені будівельними нормами, кошторисами та вимогами різноманітних контролюючих органів. У даному випадку йдеться про результат співпраці між студентом і викладачем, де реалізується творчий потенціал обох сторін.

Актуальність дослідження. Розвиток сучасної архітектури нерозривно пов'язаний з творчими процесами попередніх періодів. Сьогодні ми живемо в досить відкритому інформаційному просторі і це дозволяє майбутнім архітекторам самостійно вдосконалювати свій кваліфікаційний рівень. Проте, така постановка питання несе в собі небезпеку втрати ознак власної архітектурної школи. Тому актуальним на сьогодні є дослідження та систематизація власних національних досягнень, які формують світогляд майбутніх архітекторів. Адже від цього залежить, як виглядатиме новітня вітчизняна архітектура на тлі світового культурного простору. У вирішенні зазначеного питання неоціненну роль відіграють архівні джерела і в даному випадку архів студентських робіт НАОМА.

Мета статті полягає в розширенні теоретично-архітектурної наукової бази, що сприятиме вирішенню проблеми дослідження громадських будівель Києва 1960 – 1980-х років минулого століття. Це дослідження є спробою систематизації робіт студентів-архітекторів НАОМА у зазначені роки та розкриття механізму формування свідомості архітектурної думки, що докорінно змінювалась під дією зовнішніх соціально-суспільних факторів. Результати дослідження можуть стати складовою нового методологічного підходу в системі дослідження громадських будівель останнього стильового періоду в архітектурі СРСР, що має величезне значення у вивченні архітектури України загалом.

Стаття ґрунтується на архівних матеріалах НАОМА, які раніше не були опублікованими та виданими в повному обсязі.

Аналіз публікацій. На даний час навчальним роботам в наукових дослідженнях не приділяється достатньої уваги. Іноді вони додаються як ілюстрації до монографій чи популярних статей в періодичних виданнях. Тому дана стаття є спробою першого ґрунтового дослідження у зазначеному напрямку.

З архівних матеріалів НАОМА для аналізу виділено курсові та дипломні проектні розробки будівель і споруд громадського призначення, що відповідає темі наукового дослідження. Із досліджуваного хронологічного періоду 1960 – 1980-х минулого століття виділено три етапи розвитку вітчизняної архітектури:

Перший – 1955 – 1960-ті роки – перехід від монументального класицизму до індустріалізму та прагматизму в архітектурі.

Другий – 1960 – 1970-ті роки – апогей розвитку індустріалізму та перші ознаки його кризи.

Третій – 1970 – 1980 – ті роки посилення течій модернізму в архітектурі громадських будівель та активізація звернень до авангардизму 1920 –х років.

Аналіз та систематизація архівного матеріалу НАОМА провадиться за наступними критеріями:

- Хронологія виконання робіт.
- Функціональне призначення громадських будівель та споруд як тема навчальних та курсових робіт;
- Стильовий напрямок формотворення.
- Конструктивні особливості проєктованих будівель;
- Різновид передбачених будівельних матеріалів.
- Проєктування на основі місцевої містобудівної тематики;
- Графічні та стильові методи виконання робіт;
- Вплив особистості керівників майстерень та викладачів на специфіку студентських проєктів.

Слід зазначити, що специфіка робіт студентів-архітекторів залежала від соціально-політичного спрямування певного часу, що пояснюється особливістю навчального закладу. НАОМА, в межах досліджуваного періоду – КДХІ (Київський державний художній інститут), належав до Міністерства культури і вважався ідеологічним навчальним закладом, що автоматично передбачало підвищену увагу до течій та настроїв серед викладачів та студентів. Однак не зважаючи на це, творчі задуми часто виходили за визначені рамки.

У статті започатковано систематизацію і оцінку величезного пласту теоретичного матеріалу зі студентської архітектурної творчості, який дасть можливість заповнити прогалину в дослідженні вітчизняної архітектури від 1950-х років до сьогодення.

Об'єкт дослідження розглядався представленим в трьох типах дослідних матеріалів:

I. Візуальний матеріал.

- Оригінали проєктів.
- Фотокопії проєктів.
- Ілюстрації з книг і журналів.

II. Вербальні фіксації.

- Текстові матеріали, буклети, публікації, наукові збірники.

III. Спілкування з викладачами та колишніми студентами НАОМА.

Виклад основного матеріалу. 1955 рік став переломним як в ідеології, так і в напрямках будівництва. До цього часу панівними були монументалізм та показова помпезність, архітектура повністю підпорядковувалась ідеології. Основним і єдиним принципом в мистецтві був «соціалістичний реалізм».

У другій половині 1950-х років в практиці вітчизняного архітектурного проектування відбулась остаточна відмова від неокласики. В період післявоєнної відбудови гостро постала проблема будівництва «масового дешевого житла» [6]

4 листопада 1955 вийшла Постанова ЦК КПРС і РМ СРСР № 1871 " Про усунення надмірностей у проектуванні та будівництві"[2], яка поклала початок індустріалізації будівництва і нового етапу в архітектурному проектуванні. Зокрема в Постанові чітко вказувалось, що радянській архітектурі повинні бути властиві простота, строгість форм і економічність рішень. Привабливий вигляд будівель і споруд пропонувалося створювати не шляхом застосування надуманих, дорогих декоративних прикрас, а за рахунок органічного зв'язку архітектурних форм з призначенням будівель і споруд, доцільних пропорцій, а також правильного використання матеріалів, конструкцій і деталей і високої якості робіт [2].

Не зважаючи на критику такого підходу до архітектури, наприкінці 1950-на початку 1960-х років починається період «реабілітації» конструктивізму. До його досягнень звертаються знову, в історію архітектури повертаються викреслені з неї імена та ідеї, починає формуватися дослідницький інтерес до спадщини авангарду. «Вперед до 20-х років» – цей вираз початку 60-х став гаслом часу [5].

Подібні ідеї знаходили підтримку серед викладачів та студентів Київського художнього інституту. Рівень підготовки архітекторів випускників закладу був досить високим передусім завдяки педагогічним колективам двох кафедр факультету – кафедри архітектурного проектування, яку в 50-ті роки минулого століття очолював доцент П. Костирко, та кафедри будівельних конструкцій і механіки, якою завідував до 1957 року М. Галко, а згодом – В. Чудновський.

До складу викладацького колективу входили професори О.Вербицький, Є. Катонін, В. Заболотний, П. Костирко, М. Гречина. На кафедрах факультету працювали А. Добровольський, С. Грабовський, В. Леонтович, М. Сєверов, А. Мейер, М. Тищенко, Н. Чмутіна, І. Шемседінов та інші [3].

Практично, до 1960 р студенти не експериментували з конструкціями будівель і застосовували основні схеми стояково-балкової конструктивної системи – безкаркасну з несучими зовнішніми та внутрішніми стінами, неповну каркасну та каркасну, хоч технічні можливості вже давно дозволяли застосовувати більш оригінальні конструкції (Рис. 1., Рис. 2., Рис. 3.).

З числа студентських робіт 1950-х років явно виділяється «Проект кінопанорами на 1200 глядачів для м. Ялта» студента 5-го курсу Ю. Тягно (майстерня доц. Костирка П.Ф., консультант Тищенко М. П.) (Рис. 4.). В цій роботі масштабна циліндрична будівля завершується структурним купольним покриттям. Слід відмітити, що архітектор Ю. Б. Тягно є одним із авторів проекту наземного павільйону станції метро «Хрещатик» по вул. Інститутській, 6, відкритому в 1965 році. Кругла в плані споруда павільйону і досі виглядає оригінально завдяки своїй «космічній» формі.

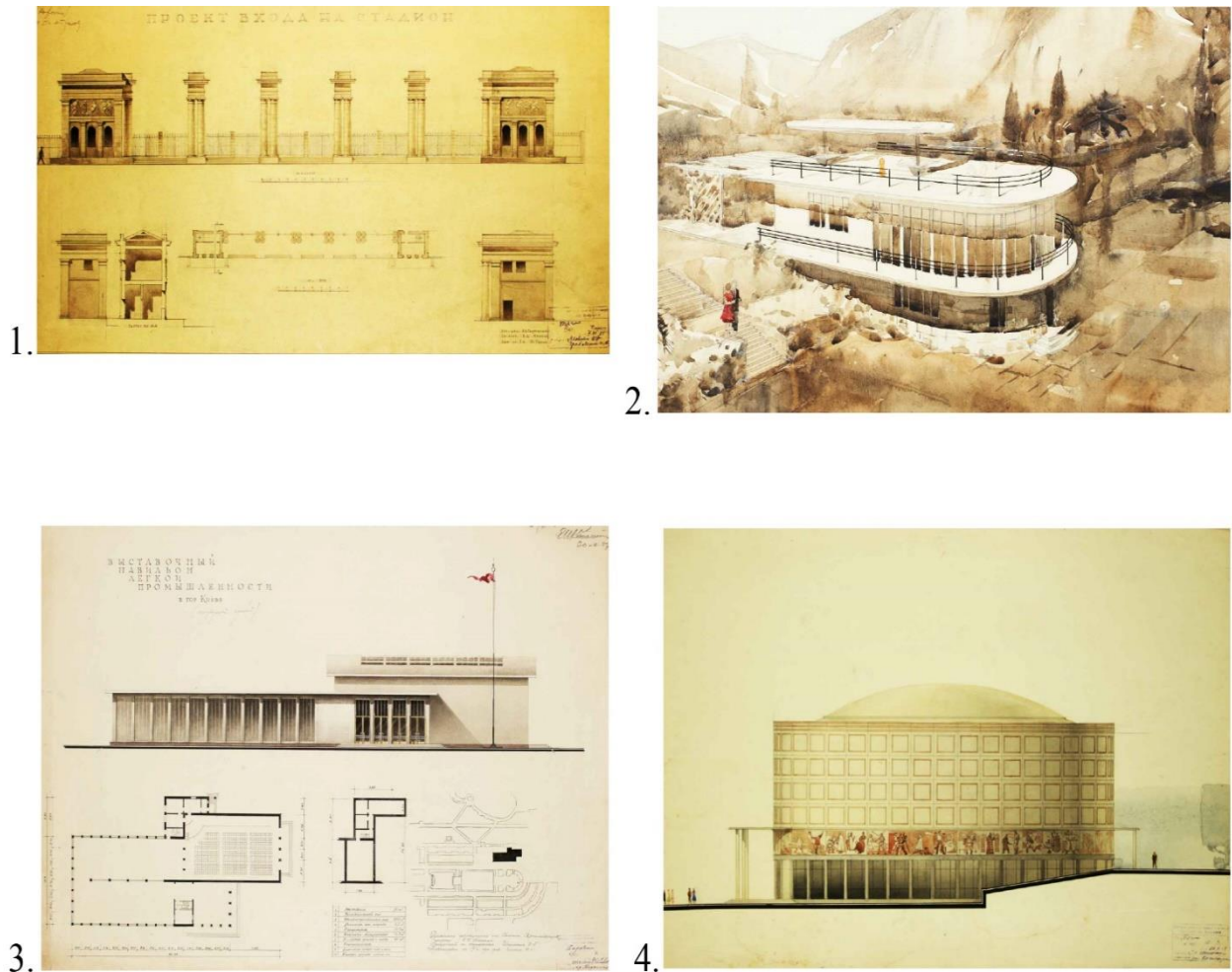

Рис.1. Проект входу на стадіон. 1955 р. Ю. Б. Тягно. Кер. доц. І. А. Грабовський. Рис. 2. Проект будинку туристів в Криму. 1956 р. Ф. О. Набок. Майстерня проф. Є. І. Катоніна. Рис. 3. Виставковий павільйон легкої промисловості в м. Києві. (Клаузурний проект). 1957 р. Ф. І. Боровик. Кер. проф. Є. І. Катонін. Рис. 4. Проект кінотеатру в Ялті. 1958 р. Ю. Б. Тягно. Майст. доц. П. Ф. Костирка.

Починаючи з 1955 року, в роботі студентів-архітекторів КДХІ помітною стала тенденція до пошуку нових форм та засобів вираження творчої думки.

Проте монументальність та класицизм залишаються панівним напрямком. Серед тематики проєктованих громадських будівель з кожним роком переважають спортивно-видовищні великопрогонові будівлі: універсальний зал, плавальний басейн (Рис. 5., Рис. 6) , концертний зал. Популярними стали також розробки туристичних об'єктів, орієнтованих суто на внутрішній туризм (будинок туристів, туристична база, лижна база); ближче до 1960-го року – дитячих освітніх закладів (школа-інтернат, палац піонерів).

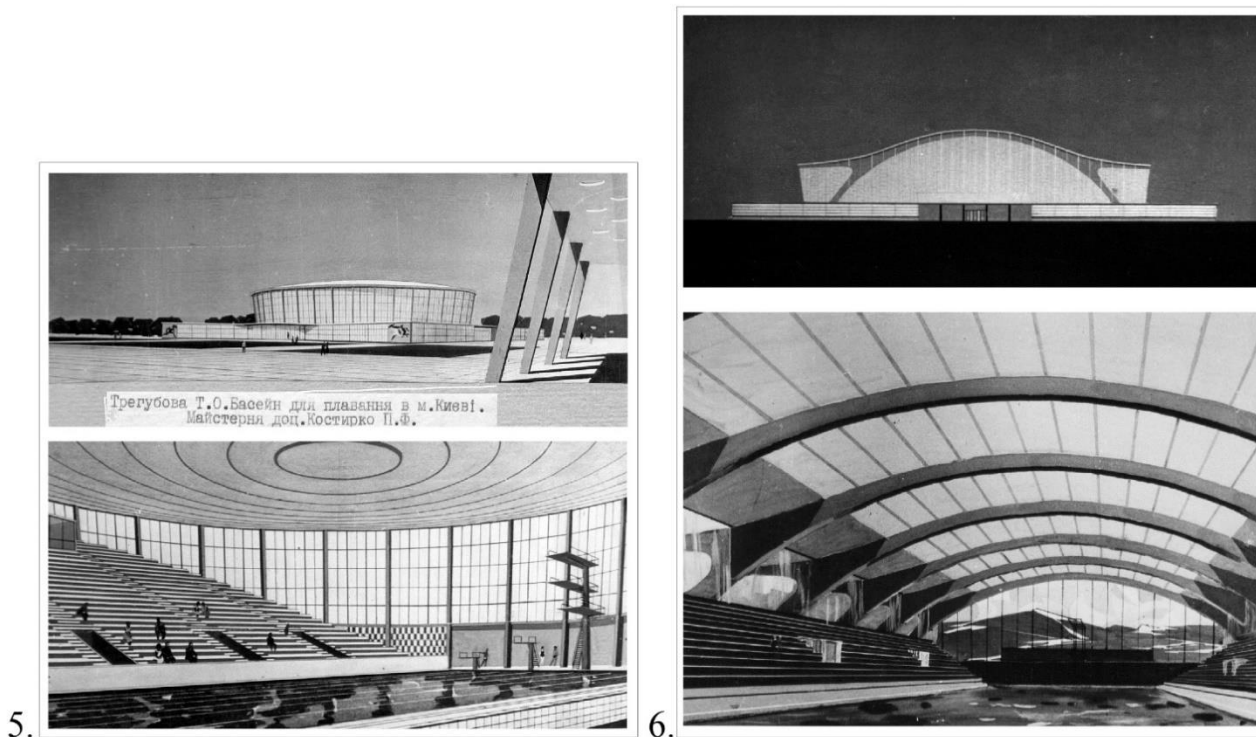

Рис. 5. Басейн для плавання в м. Києві. 1960 р. Т. О. Трегубова. Майст. доц. П. Ф. Костирка.

Рис. 6. Басейн для плавання в м. Києві. 1960 р. Е. І. Васковський. Майст. доц. П. Ф. Костирка,

Сміливі формотворчі ідеї широко присутні в студентських роботах з 1960-го року. Серед дипломних проєктів цього року зустрічаються цілком сучасні об'єкти з цікавими інтер'єрами та конструктивними рішеннями. Серед них «Плавальний басейн в Києві» (дипломант Е. Васковський, майстерня проф. Костирка П. Ф.) та «Універсальний зал на 4000 чол.» (дипломант А. Аніщенко, майстерня проф. В. Г. Заболотного) [1].

Серед тематики громадських будівель, як завдання для навчального та дипломного проєктування, на початку 1960-х років зустрічаються досить не звичні для КДХІ промислові об'єкти, наприклад, гідроелектростанція, фасовочна фабрика, фабрика кулінарії, млин-елеватор і навіть холодильник. Значне місце посідають громадські будівлі на кшталт клубу, будинку культури, бібліотеки-читальні, кінотеатри. Вперше студенти почали працювати над такими об'єктами як лікувальні заклади різного типу, санаторно-курортні містечка (Рис. 7., Рис.

10.), готельний комплекс (Рис. 9.), що було зумовлено необхідністю згідно пропаганди здорового способу життя і праці. В середині 60-х подекуди зустрічаються проекти театральних (Рис. 8.) та музейних споруд. У другій половині десятиліття музейно-меморіальні комплекси стають темою значної частини студентських робіт. З'являються проекти торгових науково-культурних центрів, вищих навчальних закладів, проектних інститутів.

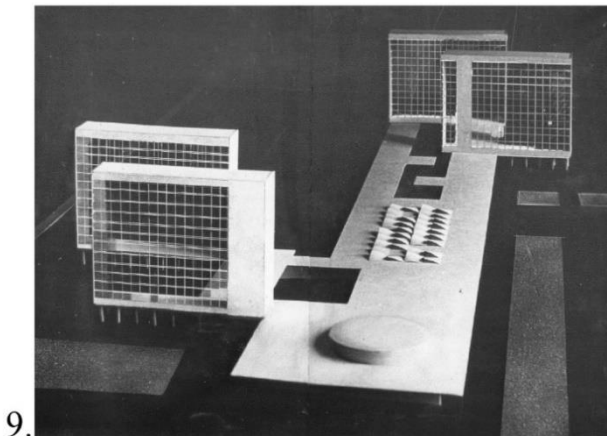
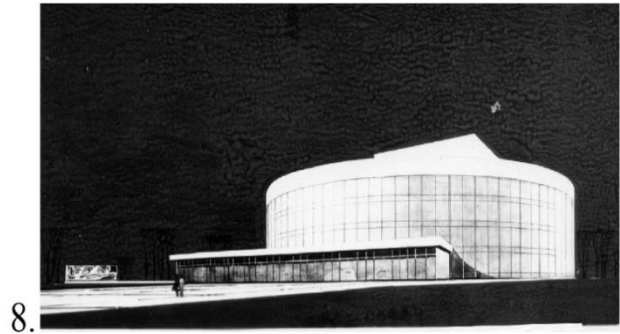

Рис. 7. Літня база КДХІ в Криму. 1961 р. Ю. М. Дмитрук. Майст. проф. Є. І. Катоніна.

Рис. 8. Театр опери та балету. 1962 р. В. Н. Саченко. Майст. проф. П. Ф. Костирка.

Рис. 9. Готельний комплекс на Венеціанському острові. 1963 р. Л. Д. Берлінська. Майст. проф. А. В. Добровольського.

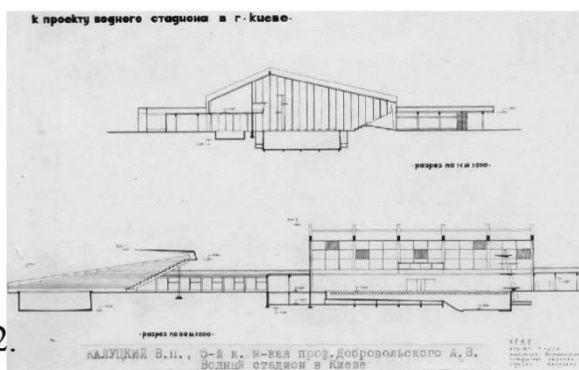
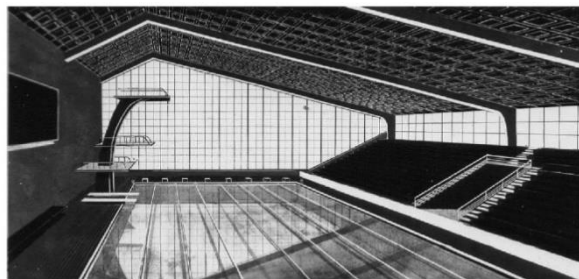
Рис. 10. Будинок відпочинку. 1963 р. Н. П. Іванчук. Майст П. Ф. Костирка.

До 1960-го року в студентських проектах громадських будівель переважали традиційні будівельні матеріали, що відповідали стильовій спрямованості проєктованих об'єктів: природний камінь, штучний камінь, дерево, бетон. Ситуація докорінно змінилась наприкінці десятиліття. Переважного застосування набувають метал, скло, залізобетон, синтетичні матеріали. В архітектурі навчальних робіт уже намітився напрямок звернення до ідей конструктивізму у формотворенні (Рис. 11. Рис. 12.). На жаль, зазначені

роботи майже не передбачали урахування національних рис. В них відсутні самобутність та характер місцевості. Окремі художні вкраплення мали суто ідеологічну традиційну спрямованість, і не являли собою ніякої художньої цінності.

11.

12.

Рис. 11. Торговий центр в районі Русанівки м. Київ. 1968 р. В. А. Білоконь. Майст. проф. А. В. Добровольського.

Рис. 12. Водний стадіон. 1964 р. В. П. Калущкий. Майст. проф. А. В. Добровольського.

Рис. 13. Плавальний басейн в Кароліно-Бугазі. 1968 р. Т. Н. Зазуліна. Майст. проф. А. В. Добровольського.

Водночас відбулися зміни в графічних методах виконання проектних робіт. Замість легкої акварельної відмивки почали частіше застосовуватись гуаш, напівсухий пензель, перо, туш. Для підсилення ефекту сприйняття архітектори використовували різноманітні прийоми стилізації.

Новаторські зміни у студентських проектах Багато в чому залежали від керівників та консультантів, а також від колективу, що зосереджувався в майстерні. Явне лідерство щодо цього належало майстерням професорів В. І. Заболотного та П. Ф. Костирка.

1960-ті роки для факультету були перебудовними, як у зміні стилістичної спрямованості в архітектурній творчості, так і у зв'язку зі збільшенням контингенту студентів. Відповідно постає проблема кадрового забезпечення навчального процесу. За умов підвищення вимог до професійної підготовки архітекторів, кадровий потенціал кафедр факультету зміцнюється запрошеними

до викладацької роботи архітекторами-практиками та досвідченими інженерами-виробничниками як, наприклад, Б. Приймак, А. Мілецький, О. Малиновський, О. Малишенко, М. Степанов, В. Самойлович, Я. Ковбаса, Г. Добровольська, О. Раковіцан, О. Печонов, А. Дехтяр, О. Ковальський, Г. Терновський, О. Грачов, А. Демченко та інші. Органічно вливається в педагогічний колектив факультету й молода генерація архітекторів, переважно випускники факультету, зокрема, І. Шпара, Ю. Чеканюк, В. Агафонов, Л. Скорик, Ю. Хорхот та інші [4].

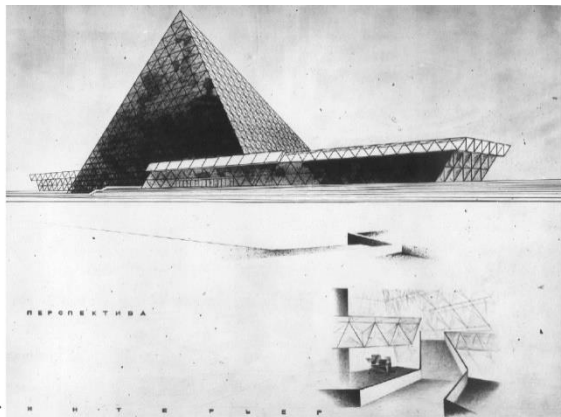
Традиційна для КДХІ система професійного навчання студентів у навчально-творчих майстернях, потребувала, відповідно до контингенту студентів, й збільшення кількості майстерень. Тож, окрім існуючих майстерень професорів Є. Катоніна, П. Костирка та А. Добровольського, 1968 року була започаткована майстерня професора Н. Чмутіної, а згодом були сформовані майстерні професорів М. Катерноги та Б. Приймака.

У країні продовжувалась тенденція індустріалізації та прагматизму в проектуванні та будівництві. Міста втрачали свою індивідуальність. Все частіше звучала критика подібного напрямку. Міське середовище потребувало образності та естетичних змін. Студенти КДХІ на початку 60-х були захоплені новим напрямком – формотворенням. Прості прямолінійні об'єми стали символом часу.

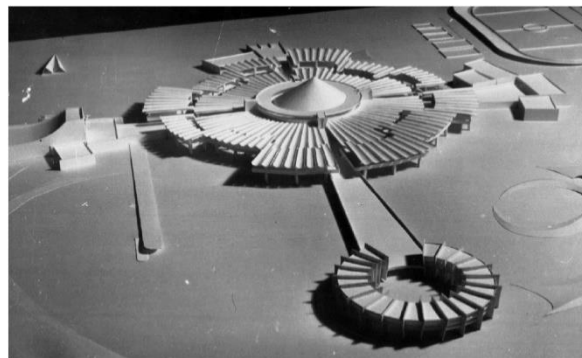
Підготовка спеціалістів на архітектурному факультеті КДХІ специфічна, оскільки студенти-архітектори в процесі навчання постійно контактують із студентами інших факультетів: скульпторами, графіками, живописцями, що створює унікальні умови для впровадження синтезу мистецтв в проектних рішеннях. Цей метод підсилює гостроту сприйняття образності і надає можливість виявити самобутні риси проектного об'єкту.

В проектах часто мають місце пластичні форми будівель, вільне планування внутрішнього простору. Особливо це стосується проектів будівель громадського призначення. В формотворенні відчувається скульптурна пластика. Серед подібних робіт «Палац піонерів в м. Києві» 1966 рік. Н. І. Кульчинський (Майстерня проф. В. Г. Заболотного), «Науково-культурний центр», 1966 рік. Філенко Л. І. (Керівник майстерні проф. А. В. Добровольський) та багато інших.

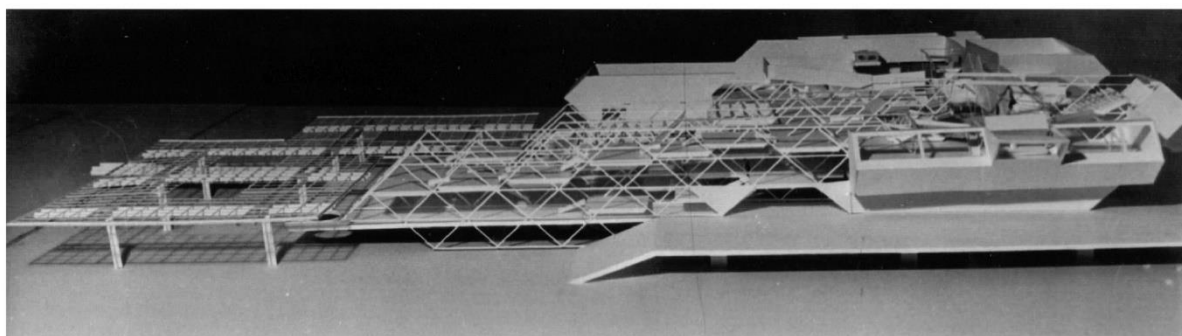
Упродовж 1970 – 1980-х років суттєво змінюється тематика студентських робіт. Замість окремих будівель та споруд автори працюють над масштабними комплексами. Серед них: музейний комплекс (Рис.14.), шкільне містечко (Рис.15.), культурний центр (Рис.16.), центр молоді (Рис.17.), житлово-громадське комплексне вирішення (Рис.18.) і т. д. Розширюється кругозір, інформаційний простір. Кваліфікація керівників дозволяла підготувати студентів до таких складних завдань.

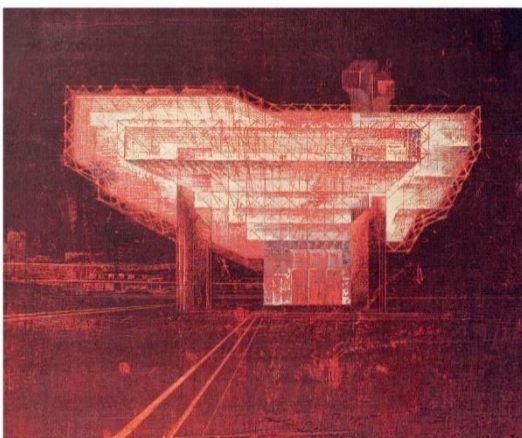
14.

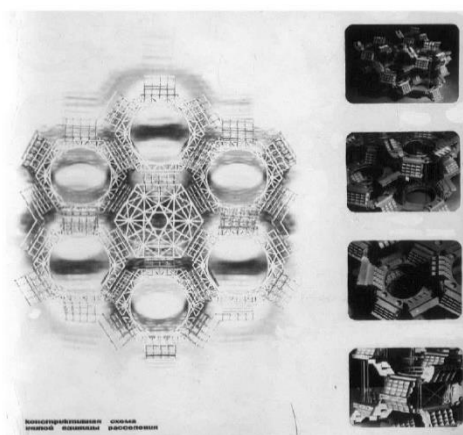
15.

16.

17.

18.

Рис. 14. Музей шахтарської слави в Донецьку. 1973 р. М. І. Кислий. Майст проф. П. Ф. Костирка.

Рис. 15. Шкільне містечко в Києві. 1973 р. О. П. Яблуновська. Майст. проф. А. В. Добровольського.

Рис. 16. Планування і забудова м. Комсомольська на Дніпрі з розробкою культурного центру. 1973 р. В. Г. Ширяєв. Майст. проф П. Ф. Костирка.

Рис. 17. Центр молоді в м. Києві. 1979 р. В. А. Морской. Майст. проф. Н. Б. Чмутіної. Рис. 18. Житловий комплекс. 1974 р. С. В. Єжов. Майст. проф. Н. Б. Чмутіної.

Стильовий напрямок все більше схиляється до західного модернізму з елементами конструктивізму 1920-х років. У проектах закладаються новітні конструкції цілком реального втілення. Використовуються сучасні будівельні матеріали.

Однією з відмінних рис студентської творчості стає науковий підхід до проектування. Велика увага приділялась передпроектній підготовці: робота з літературою, наукові розрахунки, вивчення ареалу майбутнього проектування. Все це стає помітним у роботах студентів.

Аналіз громадських будівель в проектних роботах студентів НАОМА періоду 1960 -1980-х років показав хронологічну послідовність розвитку та докорінної зміни погляду на вирішення архітектурних завдань. Під впливом різноманітних факторів змінювалась ідеологічна основа творчого процесу, адже технічні засоби на початку досліджуваного періоду давали можливість вирішення більшості найскладніших задумів.

Отже на результат творчого процесу впливали :

- Соціально-політична ситуація в суспільстві.
 - Широта інформаційного простору.
 - Культурно-освітнє середовище.
 - Культурно-освітній потенціал викладацького колективу.
 - Культурно-освітній потенціал автора.

Таким чином, інформатична підготовка у ВНЗ архітектурного профілю закладає базу, на якій нарощується весь подальший арсенал професійних знань і вмінь, необхідних кожному архітекторові-практику. Відсутність інформації не дає розвитку стилю.

Відповідно, на початку досліджуваного періоду була присутня лише академічна система художньої підготовки яка полягає у послідовному штудійному навчанні на класичних зразках;

Подальший розвиток стильових особливостей громадських будівель у роботах студентів став можливим внаслідок часткового поширення іноваційного творчого принципу, який спрямований на розвиток особистості у навчанні через синтез мистецтв, в чому полягає особливість навчального процесу в НАОМА.

Список використаних джерел

1. Архів НАОМА[Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://naoma.edu.ua/ua/news/>(дата звернення 11.10.17).
2. Постановление ЦК КПСС и Совета министров СССР об устранении излишеств в проектировании и строительстве. 4.11.1955 г. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://museumreforms.ru/load-document/nojs/13867>(дата звернення 11.10.17).

3. Прибега Л. Факультет архітектури НАОМА. Від витоків до сьогодення / Л. Прибега // Науковий збірник. Українська академія мистецтва. Дослідницькі та наукові праці. Випуск 24.– Київ, 2015. –253 с.
4. Там само. С. 10.
5. Смоленська С. О. Архітектура авангардного модернізму в Україні: генеза та спадщина: Дис. ... докт арх. 18.00.01 / Смоленська С. О. – Харків, 2017. – 447 с.
6. Хмельницький Д. С. Архитектура нацизма и архитектура сталинизма. Визуальные, психологические и структурные различия [Електронний ресурс]: Доклад на конференции «Тоталитаризм и аудиовизуальность», проведенной Центром исследований Варшавского университета 19-21 апреля 2007 г., Ланцкорона, Польша. Опубликовано: Blok. Międzynarodowe Pismo Poświęcone Kulturze Stalinowskiej i Poststalinowskiej" 2010, nr 5.; Pejzaże i znaki totalitaryzmu, red. Z. Grębecka i J. Sadowski, Bydgoszcz, 2010. - Режим доступа: <http://archi.ru/lib/publication.html?id=1850569852&fl=5&sl=1> (дата звернення 11.10.17)

*Повар М. О. аспірант, магістр архітектури
Национальной Академии Изобразительного Искусства и Архитектуры
А. Н. Давыдов, кандидат архитектуры, доцент,
заведующий кафедрой архитектурного проектирования
Национальной Академии Изобразительного Искусства и Архитектуры*

ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНЫЕ И СТИЛЕВЫЕ ОСОБЕННОСТИ ОБЩЕСТВЕННЫХ ЗДАНИЙ В РАБОТАХ СТУДЕНТОВ НАИИА 1960-1980-Х ГОДОВ

***Аннотация.** В статье осуществлен анализ стилевой характеристики общественных объектов в курсовых и дипломных работах студентов НАОМА 1960 - 1980-х годов прошлого века. Значительное внимание уделяется историко-культурном и общественно-информационном влияния на формирование мировоззрения будущих специалистов архитектуры. Описаны попытки систематизации развития качественно-художественного уровня студенческого творчества в пределах хронологии исследуемого периода.*

***Ключевые слова:** факультет архитектуры, архитектурное проектирование, архитектурная школа, синтез искусств, общественные здания, стилевые особенности, новаторство, дизайн.*

Povar M.O., graduate student Master of Architecture (M.Arch.) National
Academy of Fine Arts and Architecture

Davydov A.M

Candidate of Architecture, Associate Professor, Head of the Department of
Architectural Design
National Academy of Fine Arts and Architecture

HISTORICAL, CULTURAL AND STYLISTIC FEATURES OF PUBLIC BUILDINGS OF THE NAFAA STUDENT WORKS 1960-1980 YEARS

Summary. *The article analyzes the stylistic characteristics of public buildings produced by the course and diploma projects of the NAFAA students from the 1960s-1980s. Considerable attention is paid to the historical, cultural and social/informational influence and on the architectural worldview of future architects. It Describes attempts to systematize the development of the qualitative and artistic level of student creativity within the chronology of the studied period.*

Key words: *faculty of architecture, architectural design, architectural school, synthesis of arts, public buildings, stylistic features, innovation, design.*